

ДИГИТАЛНЕ БИБЛИОТЕКЕ И ДРУШТВЕНО-ОБРАЗОВНЕ ПРОМЕНЕ

DIGITAL LIBRARIES AND SOCIO-EDUCATIONAL CHANGES

Жељко Вучковић
Универзитет у Новом Саду
Педагошки факултет у Сомбору
z.vuckovic@yahoo.com

Гордана Стокић Симончић
Универзитет у Београду
Филолошки факултет, Катедра за библиотекарство и информатику
gordana.stokic@yahoo.com

Резиме: Нове информационе и комуникационе технологије, дигитализација и развој мрежних информационих сервиса, омогућили су библиотекарима да прикупе, организују, структуришу, дисеминирају и контролишу огромну количину фактографских, библиографских и каталошких информација на начин који су њихови претходници тешко могли и да замисле. Нова технологија, међутим, отвара и нове проблеме, епистемолошке, вредносне, индивидуално-психолошке, организационе и институционалне природе. Друштво комуникација, знања и информација захтева брзо реаговање и нове методе управљања ресурсима. Са друге стране суочени смо са парадоксима дигиталног света: гушимо се у информацијама, а жедни смо знања; површиност и брзина замењују мудрост и образовање, кликтање замењује мишљење. Укратко, за све библиотеке ово је несигурно, опасно, али и узбудљиво и изазовно време, које захтева преиспитивање традиционалних стручних вештина и професионалних вредности и формулисање нове мисије у складу са могућностима информатичког друштва, али и захтевима хуманизације информационог универзума.

Кључне речи: електронске библиотеке, дигитализација, друштво знања, образовање.

Abstract: New information and communication technology, digitization and development of network information services, have enabled nowadays librarians to collect, organize, structure, disseminate and control the vast amount of factual, bibliographic and cataloging information in a way that their predecessors could hardly conceive of. New technology, however, opens up new problems of epistemological, evaluational, psychological, organizational and institutional nature. Society of communication, knowledge and information seeks for fast reaction/response and new methods of resource management. On the other hand we are faced with the paradoxes of the digital world: we are suffocating in the information and still we are thirsty for knowledge; superficiality and velocity replace the wisdom and knowledge; clicking replaces thinking. In short, for all the libraries it is unsafe, dangerous, but exciting and challenging time, which requires reconsideration of traditional technical skills and professional values and formulating a new mission in accordance with the possibilities of information society and information requirements to humanize the universe.

Keywords: electronic library, digitalization, the knowledge society, education.

Упркос промена доминантних информационих и медијских технологија, институционална мисија библиотека током њихове богате историје остајала је јединствена: организација и дисеминација записа знања које је створила људска врста и пружање услуга различитим категоријама корисника на темељу ових записа. Библиотеке одувек чине и књиге и људи, публикације и информације као и библиотекарски и корисници, и зато је свака критичка расправа о циљевима и функцијама библиотека по својој суштини хуманистички подухват. На хуманистичко и слободарско утемељење библиотекарства лапидарно и садржајно указује стара латинска изрека: *Liber libertatis*, књига ослобађа. Стављајући људима на располагање дела која изражавају различите ставове и вредности, библиотеке им омогућују да изграде

сопствена мишљења и уверења и да сачувају критички и конструктивни дух који је претпоставка интелектуалне и сваке друге слободе.

На почетку трећег миленијума библиотеке у целом свету суочене су са бројним, понекад чак и драматичним изазовима. У тренутку кад је информациона експлозија на свом врхунцу, појављују се тезе о економској и организационој превазиђености, па чак и о крају библиотека, које ће Интернет и нове комуникационе технологије учинити сувишним и претворити их у најбољем случају у музеје књига. (Negropont, 1998). Да је, ипак, реч о кратковидом технолошком оптимизму не треба посебно доказивати: савремени човек гуши се у преобиљу свакојаким информација и публикација, а

гладан је истинског знања. Како у информационом мору без обала пронаћи праву, истиниту информацију или заиста вредну публикацију? Која нам вештина отвара пут за одабирање релевантних информација и знања из бујице података којима смо преплављени, када писменост 21. века обухвата комплекс нових и међусобно испреплетених вештина и способности: рачунарску, дигиталну, медијску, информациону писменост...? (Stokić Simončić, Vučković, 2010, 178). Какав ће утицај електронске и дигиталне библиотеке имати на организациони модел и на управљање ресурсима библиотеке? Како ће компјутеризација и дигитализација утицати на кориснике? Какве ће бити будуће потребе појединаца и заједнице у друштву високих технологија? Како одредити мисију библиотека у информатичком друштву?

Наведена питања од суштинске су важности: она дају нови замах и нову шансу библиотекарској професији, али истовремено захтевају и превредновање традиционалног модела пасивног библиотекарства. Библиотекарство је од самих својих почетака успешно развијало специфичне методе, технике и организационе моделе за бележење, чување, обраду и коришћење записаног људског знања и искуства и отуда у својим најбољим традицијама одувек је било образац информационог рада. Брзина и спремност библиотека да своје циљеве прилагоде технолошким и друштвеним променама и данас и убудуће представљаће меру њихове виталности и друштвеног статуса и утицаја.

Нове информационе и комуникационе технологије, дигитализација и развој мрежних информационих сервиса, омогућили су библиотекарима да прикупе, организују, структуришу, дисеминирају и контролишу огромну количину фактографских, библиографских и каталожних информација на начин који су њихови претходници тешко могли и да замисле. Нова технологија, међутим, отвара и нове проблеме, епистемолошке, вредносне, индивидуално-психолошке, организационе и институционалне природе. Друштво комуникација, знања и информација захтева брзо реаговање и нове методе управљања ресурсима. Са друге стране суочени смо са парадоксима дигиталног света: површност и брзина замењују мудрост и образовање.

У књизи под насловом *Гугл универзитет: образовање у (пост)информатичком добу*, Тара Брабазон у само једној реченици прецизно је одредила кључни проблем образовања у свету интернета и убрзаног развоја нових информационих и комуникационих технологија: „Кликање замењује мишљење“ (Brabazon, 2007, 16). Нове технологије и оруђа попут Web 2.0 дозвољавају свима да партиципирају у креирању и ширењу интернетских садржаја, али растући квантитет информација и разни методи приступа не гарантују квалитет и креативност њихове употребе. Могући пут за решавање овог проблема Тара Брабазон види у обједињеном напору наставника, педагога и библиотекара да се Гугл трансформише од оруђа забаве до оруђа образовања,

критичког и рефлексивног мишљења. Без обзира на глобалну технолошку и информациону инфраструктуру и распрострањеност дигитализованих извора информација, информатичко друштво неће се трансформисати у друштво знања док сваки појединац не буде оспособљен да одабере, организује, пренесе и користи информације на креативан и друштвено одговоран начин.

Чини се да је кључни педагошки проблем несклад између високог нивоа рачунарске писмености Гугл-генерације и ниског нивоа њене информационе писмености. Рачунарска писменост подразумева способност коришћења рачунарских система, мрежа и програма. Иако се ова вештина често поистовећује са информационом писменошћу, треба знати да се ради о два суштински различита феномена. Рачунарска писменост превасходно обухвата познавање технологије и њеног функционисања, док се информациона писменост више бави садржајем, квалитетом и релевантношћу информационих извора. Информационо писмени су они појединци који су научили како треба учити, јер знају како је људско знање организовано, како пронаћи праве информације и како их ефикасно и друштвено одговорно користити. Информациона писменост оспособљава људе да уче током целог живота и да буду успешни у динамичном окружењу високих информационих технологија. Она је неопходна претпоставка за дубинско читање, разумевање и учење, уместо површног претраживања и учења са инстант резултатима. Информациона писменост мора постати део курикулума са акцентом на изградњу и неговање вештина вишег реда какве су процена информација (разликовање веродостојних и неверодостојних садржаја), синтеза (изградња ваљане аргументације из разних извора), истраживање (планско и промишљено претраживање), учење из праксе и преговарање или флексибилно деловање и резонување у интердисциплинарном окружењу (Spiranec, Banek, 2008, 111).

Концепцијски оквир за разумевање дигиталне или електронске библиотеке мора обухватити најмање три повезана приступа: *друштвени домен*, који обухвата људске факторе информатизације; *информациони домен*, који укључује организацију знања и информација и *системски домен* који подразумева интеракције човека и рачунара, као и програме и архитектуру система. (Brofi, 2005) Очигледно је да информационе мреже и технологије из основа мењају наше навике и искуства, производећи нову културу и нове институционалне моделе, образовне системе и друштвене парадигме. Па ипак, морамо сачувати меру опрезности и здравог скептицизма пре него поверујемо да су нове дигиталне технологије, саме по себи, решена загонетка или коначни смисао целокупне библиотечке историје. Заједно са песником Елиотом можемо се упитати: *Где је знање које смо изгубили са информацијама? Где је мудрост коју смо изгубили са знањем?*

Инсталирањем компјутерске опреме, развојем компјутерске писмености и нових информатичких вештина, аутоматизација библиотека, а затим и дигитализација библиотечке грађе, постала је не само уобичајен процес, већ се у извесној мери приказивала и као циљ по себи. Док Народна библиотека Србије, на пример, с поносом истиче милион дигиталних објеката на својој *web* страници, тешко је рећи колико се користе дигитални објекти којима располажемо. „Нема истраживања на ову тему, а познавање укупне ситуације наводи на закључак да се они третирају више као новотарија, више као квалитет модернизације или статусни симболи, него што повећавају квалитет живота и задовољавају реалне потребе грађана. Из искуства знамо да српски средњошколци имају наставу информационе писмености, али да на прву годину студија долазе тек са нејасном представом о могућности претраживања грађе у библиотекама; учавамо у пракси да чак и на завршним годинама студенти тешко доводе у везу коришћење библиотеке и успех на студијама; разговор са студентима показује да они најчешће за спремање испита користе скрипте, белешке и књиге, а да на часове долазе неприпремљени и не доживљавајући их као прилику за интерактивни рад и сучељавање мишљења; тешко је не уочити да студенти у великим универзитетским центрима много времена проводе у *social networking* акцијама, али да мало користе електронске изворе за учење. Знамо, међутим, и то да је свеprisутна криза читања увелико завладала и у Србији, а да јој се друштво не супротставља организованим акцијама; свесни смо да се инструктивним радом тј. обуком студената за коришћење ресурса библиотеке ове, заправо, не баве дугорочно и систематично, као и да постоји права провалија између информационих вештина студената и могућности да нпр. у Универзитетској библиотеци у Београду користе преко 30000 наслова електронских часописа; верујемо да би ефикасан рад референских библиотекара био квалитативни помак унапред...” (Stokić Simončić, Vučković, 2010, 182).

Данас се библиотекарска самосвест и саморазумевање властитог деловања све више уздижу изнад запитаности „како аутоматизовати библиотечке послове и како дигитализовати што већи број публикација?“ Нова и значајнија питања гласе: Какав ће утицај парадигма електронске или дигиталне библиотеке имати на организациони модел и на управљање ресурсима библиотеке; како ће компјутеризација утицати на кориснике; какве ће бити будуће потребе појединаца и заједнице у друштву високих технологија; како одредити мисију библиотека у информатичком друштву. У обезбеђивању услуга корисницима библиотеке морају више бринути о садржају и смислу знања него о пуком протицању електронских импулса, а библиотекари своју мисију треба да схвате кроз повезаност са људским бићима и њиховим потребама за знањем. Свако људско биће има потребу за знањем које одговара његовом властитом животном пројекту и трагању за смислом. Знање проистиче из слободног духовног трагања којим се открива смисао и значење

на темељу целокупног људског искуства. Аутономни и самосвесни корисник крајња је сврха целокупног библиотекарства.

Упркос огромним технолошким достигнућима, савремена друштва још увек су суочена са бројним политичким, друштвеним и економским проблемима који отежавају пуну демократизацију јавног знања. Хоће ли савремене библиотеке морати да потраже своје место на тржишту информација и знања и да се укључе у економску утакмицу са све конкурентнијим комерцијалним произвођачима и дистрибутерима информација? Како ће једна традиционално непрофитна организација успети да се избори за своје место у тржишној економији и да прати убрзани технолошки раст? Знање је моћ, а информације су роба. Последице овакве концепције су веома забрињавајуће: концентрација моћи у рукама нових технолошких елита, информатичка неједнакост, све већи раскорак између информатичких богаташа и сиромашних. (Feather, 1994) Економски положај и буџетска ограничења терају јавне библиотеке ка тржишном моделу пословања. Остаје суштинско питање коме ће савремене државе поверити задатак општег и једнакоправног приступа до информација, очувања и преношења светског знања будућим генерацијама. У свету брзих технолошких и друштвених промена суштинска обавеза свих заједница јесте да гарантују слободан приступ до информација и знања сваком човеку. Овај задатак није могуће решити без активне улоге библиотека.

У обраћању учесницима Генералне конференције Ифле у Истанбулу 1995. године Талат Халман износи своја четири предвиђања, или четири сна о информатичкој револуцији (Вучковић, 2003):

- Први сан предвиђа да ће се потпуна, функционална и плодотворна писменост проширити по целом свету помоћу средстава нове информатичке технологије.
- Други сан садржи визију човечанства које се свестрано развија, ослобођено незнања, епидемија и преране смрти, заједнице у којој цветају уметност и наука, подржане чудима комуникације и учења из кибернетског простора.
- Трећи сан је предосећање да ће нова универзална искуства науке и хуманитета омогућити свеопште учешће у развоју демократије и људске цивилизације и живот достојан човека.
- Четврти сан предвиђа да глобална ренесанса друштва и појединца у технолошкој цивилизацији неће укинути и аутентичност култура и да ће се сазнања о другим верама, учењима и културним вредностима ширити у атмосфери толеранције и хармоније.

Информатичка револуција заиста може одвести човечанство из пакла незнања у рај просвећености. Па ипак, сви путеви не воде у CD-ROM. Информатичку технологију ваља разумевати као средство, а њен прави циљ је хуманитет, односно људски прогрес. Ифла, Унеско, Уједињене нације, универзитети, свет

науке, културе, образовања и комуникација, и наравно библиотеке као чувари и преносиоци интелектуалног наслеђа, имају јединствену прилику да поменуте снове претворе у реалност (Hil, 2008).

Информатичка револуција утиче на промене у целокупном начину живота (карактер, садржај и организација производње, образовање, култура, стил живота, измене у психологији, менталитету и потребама људи). Систем који чине научно знање, техника и технологија и производња проширује се и повезује са друштвом и човеком. (Rihta, 1972). И да нагласимо кључну карактеристику која пружа нову шансу за развој савремених библиотека: *информатичко друштво захтева интеграцију три битна система, образовања, науке и производње*. Идеја о доживотном образовању постаје камен темељац друштва које учи. Од наставе се захтева да повеже и пружи истовремено теоријско, технолошко, практично и мануелно знање. Стога сваки појединац треба да има могућност за слободнији избор нових облика учења. Отворени систем образовања треба да омогући перманентно образовање, „учење за живот” и да олакша прелазак из једне професије у другу. При томе је неопходно повезати опште образовање са захтевима специјализације: „Без широке основе губи данас специјализовано образовање способност култивације; без потребне специјализације не налази човек потребни контакт са цивилизацијским напретком”. (Коковић, 1994, 347)

У информатичком друштву главно питање библиотекарства неће бити библиотечке зграде, књиге или компјутери, већ професионално образовање библиотекара. Библиотекарска професија неће исчезнути, ако успе да преосмисли своје задатке и да осигура перманентно стручно образовање својих посленика. Међу новим вештинама и знањима које се очекују од савременог библиотекара посебно су значајни познавање информационих сервиса и ресурса и начина њихове употребе; разумевање информационе структуре и специфичности комуникације различитих научних дисциплина; анализа информационих потреба корисника; познавање стратегија и тактика претраживања база података; вредновање, систематизација и класификација ресурса по критеријумима поузданости и квалитета информација које они садрже, примена информационог маркетинга и менаџмента, као и метода економске евалуације библиотечко-информационе делатности. Све ове активности доприносиће не само успешној организацији рада савремених библиотека, већ и изградњи, дисеминацији и хуманој употреби целокупног корпуса људског знања. (Kovacs, D; Schloman, B; McDaniel, 1995)

Уз поменуту компетентност за рад са електронским и комуникационим ресурсима, савремени библиотекар треба да познаје и разуме културу и да све изворе записаног људског знања и искуства, традиционалне и најновије, повезује са потребама друштва. „Како појединац учи, а како уче друштвене групе, како

читање утиче на просперитет друштва, како знање постаје продуктивно, питања су којима се библиотекари нису до сада довољно бавили. Тим питањима мораће, међутим, да се баве да би знали да на прави начин понуде свој производ: *своје фондове, услуге и програме*” (Стокић Симончић, 2009, 37). Библиотекар дигиталне ере неће се бавити само технолошким питањима своје делатности, формом, квантитетом и брзином протока информација, већ повезивањем најхуманијих тенденција друштва и његове културе, успостављањем смислених веза између књига, информација, компјутера и потреба људи. Како каже Џон Смит, у тексту *Слушати културу: библиотекарство за нову еру*, бављење културом и њено ширење, потреба да култура даје и генерира одговоре на питања смисла, вредности и правца развоја друштва, остаје основна претпоставка и основни задатак библиотекарства и у дигиталном свету: „Имамо нове контакте, нове комуникационе ресурсе, нашем друштву је потребан рационалан, информисан професионалац који може направити мудар избор између алтернатива, који ће омогућити приступ мудрости (знању) која може да усмери наше животе и који ће промовисати смернице на које указује култура стално се мењајући. То ћемо постићи само ако се будемо бавили самом културом. Треба да знамо шта је ново и вредно и да се организујемо за то. Не можемо све знати али можемо открити и сада нам је потребан систем да то потврдимо. Библиотеке будућности треба да бирају или сортирају ствари које су заиста вредне за човека. Слушајући културу повезујемо се са другим процесима комуникације, нарочито са тржиштем, организујемо то богатство звано култура и трагамо за здравим, корисним, менталним и физичким саморазвитком који је природно право сваког човека, којем ми служимо.” (Smith, 1990, 12)

И у дигиталном окружењу библиотекари морају одлучно бранити вечиту сврху библиотека – прикупљање, чување, организацију и дисеминацију записа знања и информација људске врсте и њихово коришћење у интересу развоја образовања, науке, културе и друштва у целини. (Line, 1996). Штавише, они треба да бране и својим примером показују кључне вредности на којима је грађена култура библиотека – заједницу, писменост, учење, услуге, разум, демократију и интелектуалну слободу. (Gorman, 1995)

Од староегипатске Александријске књижнице до наших дана, библиотеке су својеврсна социјална легитимација заједница које свој идентитет заснивају на *култури знања*. Зато ће њихова мисија остати непромењена и у динамичном свету високих технологија и дигитализованих информационих ресурса: подршка хуманитету и демократском развоју друштва, кроз слободан приступ јавном знању.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Brofi, P. (2005) *Biblioteka u dvadeset prvom veku*. Beograd: CLIO
- [2] Brabazon, T. (2007) *The University of Google: Education in a(post) information age*. Aldershot: Ashgate.
- [3] Вучковић, Ж. (2003) *Јавне библиотеке и јавно знање*. Нови Сад: Библиотека Матице српске, Футура публикациије
- [4] Gorman, M. (1995) *Future libraries:dreams, madness and reality*. Chicago: ALA
- [5] Kovacs, D; Schloman, B; McDaniel, I. (1994) A Model for Planing and Providing Reference Services Using Internet Resources. *Library Trends*, Spring
- [6] Коковић, Д. (1994) *Социологија образовања*. Нови Сад: Матица српска
- [7] Line, M. (1996) Five laws of librarianship. *LA record*, 3 (1996)
- [8] Negropont, N. (1998) *Biti digitalan*. Beograd: CLIO
- [9] Rihta, R. (1972) *Civilizacija na raskršću*. Beograd: Nolit
- [10] Smith, J. (1990) *Listening to the culture: librarianship for a new age*. Stocholm: IFLA
- [11] Стокић Симончић, Г., (2009) „Библиотеке у друштву знања”, Зборник радова са стручног скупа *Библиотеке садашњости и будућности* Јахорина, 22-24. априла 2008., 32-40, Вишеград: Друштво библиотекара Републике Српске
- [12] Stokić Simončić, G., Vučković, Z., (2010) “Information literacy in Serbia: Initiatives and strategies”, *Studies in Informatics and Control*, 19(2), 177-184
- [13] Feather, J. (1994) *The Information Society*. London: Library Association Publishing
- [14] Hil, M. V. (2008) *Uticaj informacije na društvo*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije
- [15] Špiranec, S.; Banek-Zorica M. (2008): *Informacijska pismenost: teorijski okviri i polazišta*, Zagreb: Zavod za informacijske studije